

Panegirik

Guy Debord

1989.

Sadržaj

Uvodna napomena	3
Panegirik (I)	4
I	4
II	9
III	11
IV	12
V	15
VI	16
VII	19
O teškoćama u prevođenju <i>Panegirika</i>	21
I	21
II	22
III	22
IV	23

Uvodna napomena

Ovo izdanje *Panegirika* donosi prvi deo Deborovog autobiografskog osvrta, koji je trebalo da se sastoji iz tri toma, kao i njegovu napomenu „O teškoćama u prevođenju *Panegirika*“.

Prvi tom se pojavio 1989, u izdanju *Éditions Gérard Lebovici*, ali bez „Napomene“, napisane iste godine, koja je imala status internog dokumenta.

Drugi tom je napisan 1991, ali je objavljen tek posle Deborove smrti, u septembru 1997, u izdanju *Librairie Arthème Fayard*. Taj tom se, pored Deborove uvodne crtice i kratke hronologije na kraju (do 1989), sastoji isključivo od citata, fotografija i nekoliko mapa.

Svi ti tekstovi i materijali biće objedinjeni 2006, u Deborovim *Sabranim delima* (Guy Debord, *Oeuvres*, Gallimard, 2006, str. 1656–1760).

Rukopis trećeg toma, nagoveštenog u „Napomeni“ i jasno najavljenog u drugom tomu, spaljen je po Deborovoj izričitoj želji, u noći njegovog samoubistva, 30. XI 1994.

AG, 05. I 2018.

Panegirik (I)

„Panegirik znači više od eulogije. Eulogija bez sumnje sadrži hvaljenje osobe, ali ne isključuje određenu kritiku, određeni prijekor. Panegirik ne podrazumijeva ni prijekor ni kritiku.“

Littréov rječnik francuskog jezika (Littré, Dictionnaire de la langue française)

„Zašto pitati za moje porijeklo? Naraštaji ljudi su kao naraštaji lišća. Vjetar baca lišće na zemlju, ali plodna šuma rađa novo, i proljeće se opet vraća; tako se i ljudski rod stalno rađa i prolazi.“

Ilijada, VI pjevanje¹

I

„Što se tiče njegova plana, godi nam što smo dokazali da ga uopće nema, da piše gotovo nasumce, miješajući činjenice, izvješćujući o njima bez reda i redosljeda; smještajući u određenu epohu ono što pripada drugoj, odbijajući dati opravdanje svojim optužbama ili pohvalama; usvajajući (bez propitivanja i kritičkog duha, tako neophodnog povjesničaru) krive sudove o preduvjerenjima, suparništvu ili neprijateljstvu, pretjerivanja o naravi ili zlonamjernosti; pripisujući jednima čineve, drugima govore nepomirljive s njihovom pozicijom ili karakterom, ne citirajući nikad drugog svjedoka do samoga sebe, niti drugog autoriteta osim vlastitih iskaza.“

General Gourgaud, *Kritičko ispitivanje djela g. grofa Philippea de Ségura*
(Examen critique de l'ouvrage de M. Le comte Philippe de Ségur, 1825.)

Cijelog sam života svjedočio samo nemirnim vremenima, krajnjim razdorima u društvu i golemim uništavanjima; sudjelovao sam u tim nemirima. Takve su okolnosti bez sumnje dovoljne da spriječe da i najjasniji od mojih činova i misli budu univerzalno odobreni. Ali vjerujem i da su neki od njih mogli biti pogrešno shvaćeni.

Na početku svoje povijesti rata iz 1815, Clausewitz ovako rezimira svoju metodu: „U svakoj je strateškoj kritici najvažnije staviti se u poziciju aktera, a to je često vrlo teško.“ Teško je spoznati „sve okolnosti u kojima su se akteri našli“ u određenom trenutku, da bismo tako bili u stanju razborito suditi o nizu njihovih izbora u vođenju svog rata: kako su učinili to što su učinili, i što su eventualno mogli učiniti drukčije. Stoga, prije svega treba znati što su željeli i, naravno, što su vjerovali; ne zaboravljajući ono što nisu znali. A to što nisu znali, nije bio tek budući ishod sukoba njihovih vlastitih djelovanja s djelovanjima koja su im bila suprotstavljena, nego i ishod onoga što je već i tada, u rasporedu ili snagama suprotstavljenog tabora, zaista radilo protiv njih i tako

¹ Prema francuskom izdanju, koje koristi i Debord. (Sve napomene su uredničke.)

im ipak ostajalo skriveno; u osnovi, nisu znali točnu vrijednost koju je valjalo pripisati vlastitim snagama, sve dok ona nije mogla postati spoznatljivom, i to baš u trenutku njihove primjene, čiji ishod tu vrijednost uostalom pokatkad mijenja, koliko je i iskušava.

Osoba koja je izvela takvu akciju, čije su se velike posljedice mogle dalekosežno osjetiti, često je bila i jedina koja može spoznati prilično važne strane koje su zbog različitih razloga ostale skrivene, dok su drugi aspekti od tada zaboravljeni, jednostavno zato jer su ta vremena prošla, ili jer su mrtvi oni koji su ih poznavali. A čak ni svjedočanstva živih nisu uvijek dostupna. To je stoga jer neka osoba ne zna baš pisati; druga je spriječena aktualnijim interesima ili ambicijama; treća se možda plaši, a posljednja riskira da se upetlja u brigu oko svoje reputacije. Kao što ćemo vidjeti, mene ne zaustavlja ni jedna od tih prepreka. Govoreći što je hladnije moguće o onom što je pobudilo mnoge strasti, reći ću što sam učinio. Sasvim sigurno, u tom trenutku će se mnoge, ako ne i sve nepravredne pokude naći pometene poput prašine. A uvjeren sam da će se prostrani obrisi povijesti mog vremena tako jasnije istaknuti.

Nužno je da uđem u detalje. To me može odvesti prilično daleko, ali ne izbjegavam suočiti se s veličinom zadatka. Dat ću si vremena koliko treba. Pa ipak neću kao Sterne, na početku pisanja *Života i nazora gospodina Tristrama Shandyja* (*The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman, 1759.*), reći da se „neću žuriti, nego mirno pisati i objaviti svoj život u mjeri po dva toma godišnje, ako čitatelj želi podnositi moj tempo i ako dobijem podnošljiv aranžman sa svojim izdavačem“. Jer ja se sasvim sigurno ne želim obvezati da ću objaviti dva toma godišnje, niti čak obećati bilo kakav ili pak manje užurban ritam.

Moja će metoda biti vrlo jednostavna. Reći ću što sam volio; a sve drugo će se pokazati i biti dovoljno razumljivo u tom svjetlu.

„Varljivo vrijeme skriva svoje tragove, ali brzo prolazi“, kaže pjesnik Li Po, koji dodaje: „Sačuvati ćete možda veseli karakter mladosti – ali vaša je kosa već sasvim sijeda; i čemu se žaliti?“ Ne mislim se žaliti ni na što, a sasvim sigurno ne na način na koji sam bio u stanju živjeti.

Tim manje želim skrivati tragove za koje znam da su vrijedni oponašanja. Uvijek je bila rijetkost da netko može sa sigurnošću reći kakav je doista bio njegov život, i to upravo zbog brojnih problema koje ta tema izaziva. A to će biti još dragocjenije danas, u epohi u kojoj se tako mnogo stvari promijenilo u iznenađujućoj brzini katastrofa; u epohi o kojoj se može reći da su svi orijentiri i mjerila iznenada pometeni, zajedno sa samim tlom na kojem je izgrađeno staro društvo.

U svakom slučaju, lako mi je biti iskren. Za mene ne postoji nijedna tema zbog koje bih osjetio i najmanju količinu srama. Nikad nisam vjerovao u važeće vrijednosti svojih suvremenika, koje danas, evo, više nitko i ne uzima u obzir. Lacenaire, možda još previše skrupulozan, preuveličao je, čini mi se, odgovornost koju je izravno zaslužio u nasilnoj smrti vrlo malog broja ljudi. „Mislim da vrijedim više od većine ljudi koje sam poznao, čak i okrvavljenih ruku“, pisao je Jacquesu Aragou. („Ali bili ste tu s nama, gospodine Arago, na barikadama 1832. Prisjetite se samostana Saint-Merry.² Vi ne znate što je bijeda, gospodine Arago; nikad niste bili gladni“, mora da su nešto kasnije odgovorili radnici, na barikadama u lipnju 1848., ali ne njemu, nego njegovu bratu, koji je poput Rimljanina došao očitati im bukvicu o nepravrednosti ustajanja protiv zakona Republike.)

Ništa nije prirodnije nego prosuđivati sve stvari počevši od sebe samog, odabranog kao središte svijeta; tako se nađemo sposobnima osuditi svijet, a da čak i ne želimo slušati njegove varljive govore. Treba samo odrediti precizne granice koje nužno omeđuju taj autoritet: svoje vlastito mjesto u protoku vremena i u društvu; što je tko učinio i što je znao, svoje dominantne strasti. „Tko li može pisati istinu ako ne oni koji su je osjetili?“, zapazio je to, prikladno, autor najljepših memoara napisanih u XVII stoljeću, koji nije umakao budalastom prigovoru da je pričao o svom

---

² Poslednje uporište pobunjenika iz antimonarhističkog ustanka 1832.

ponašanju bez zadržavanja privida najhladnije objektivnosti; a oslanjao se u tom citatu na mišljenje predsjednika de Thoua, prema kojem su „jedine istinite pripovijesti one koje su napisali ljudi dovoljno iskreni da pričaju istinito o sebi samima“.

Možda će se netko začuditi što se čini da se, tu i tamo, prešutno uspoređujem s nekim velikim umom prošlosti, ili jednostavno s ličnostima koje su se povijesno istaknule. Ali, bit će u krivu. Ne namjeravam sličiti nikomu drugom, a vjerujem i da je ova epoha vrlo malo usporediva s prošlošću. Mnogo osoba iz prošlosti, međusobno krajnje različitih, već su dovoljno općepoznate. One, ukratko, predstavljaju odmah pristupačno značenje ljudskih postupaka ili sklonosti. Oni koji ne znaju tko su ovi bili, mogu to lako provjeriti, a učiniti se razumljivim uvijek je bila zasluga onoga tko piše.

Morat ću rabiti mnogo citata. Nikad, vjerujem, da bih legitimirao neku tvrdnju, nego tek da pokažem od čega su, u dubini, satkani ova avantura i ja sâm. Citati su korisni u periodima neznanja ili opskurantskih uvjerenja. Aluzije bez zagrada, kako pokazuju kineska poezija, Shakespeare ili Lautréamont, moraju se sačuvati za vremena bogatija glavama sposobnim da prepoznaju raniju rečenicu i distancu koju uvodi njena nova primjena. Danas, kad čak ni ironija nije uvijek shvaćena, postoji rizik da se nekome krivo pripiše formulacija, štoviše, da se nesmotreno i netočno reproducira. Starinska nezgrapnost postupka točnog citiranja bit će, nadam se, kompenzirana kvalitetom izbora citata. Oni će se u ovom izlaganju pojaviti na odgovarajućim mjestima: ni jedno računalo ne bi mi moglo priskrbiti tako prikladnu raznolikost.

Oni koji žele pisati brzo i ni o čemu, ono što nitko neće pročitati nijednom do kraja, u novinama ili knjigama, hvale s puno uvjerenja stil govornog jezika, jer ga smatraju mnogo modernijim, lakšim, jednostavnijim. Oni sâmami ne znaju pričati. A to ne znaju ni njihovi čitatelji; jezik kojim se zapravo govori u modernim uvjetima života društveno je sažet na svoju neizravnu reprezentaciju voljom medija, i sastoji se od šest ili sedam uvijek iznova ponavljanih rečeničnih oblika i oko dvjesto riječi, od kojih su većina neologizmi, a koje sve podliježu zamjeni za jednu trećinu svakih šest mjeseci. Sve to pogoduje određenoj jednodušnosti. Nasuprot tomu, pisat ću bez pretjerivanja ili zamaranja, kao da je to najnormalnija i najlakša stvar na svijetu, jezikom koji sam naučio i koji sam u većini okolnosti govorio. Nije na meni da ga mijenjam. Cigani s pravom tvrde kako nitko nikad nije rekao istinu na nekom drugom jeziku osim materinjem; na jeziku neprijatelja mora kraljevati laž. Druga prednost: referirajući se na golemi *corpus* klasičnih tekstova nastalih na francuskom jeziku u pet stoljeća prije mog rođenja, uvijek će me biti lako prevesti na bilo koji idiom budućnosti, čak i kad francuski bude mrtav jezik.

Tko bi još, u našem stoljeću, mogao ignorirati činjenicu da onaj komu je u interesu tvrditi bilo što, zapravo neće mariti za način na koji to tvrdi. Golemi rast oblika moderne dominacije toliko je obilježio stil iskaza o samoj toj dominaciji da je sada, ako je razumijevanje napretka mračne razložnosti moći dugo bila privilegija istinski inteligentnih ljudi, ono neizbježno postalo dostupno i najtromijim među njima. U tom će smislu istina ovog izvještaja o mom vremenu biti potkrijepljena njegovim stilom. Ton ovog teksta bit će sam po sebi dovoljan jamac, jer svi će shvatiti da se jedino živjevi ovako, može ovladati takvom vrstom izlaganja.

Poznato je da se Peloponeski rat zaista dogodio. Ali samo po Tukididu poznamo njegov neumoljivi tijek i njegove pouke. Nikakvo provjeravanje nije moguće, ali nije bilo ni potrebno, jer su istinitost činjenica, kao i koherentnost misli, tako dobro nametnute suvremenicima i bliskim potomcima da se bilo koji drugi svjedok osjećao obeshabrenim pred poteškoćom uvođenja kakve drukčije interpretacije događaja ili čak zanovijetanja o detaljima.

Vjerujem da se jednako tako mora napustiti zadovoljstvo drugačije interpretacije u pripovijesti koju ću sada izložiti. Jer nitko, još dugo vremena, neće imati hrabrosti dokazivati, u bilo

kojem pogledu, suprotno onomu što sam rekao; bilo da nađe najmanji netočan detalj u činjenicama ili da ima neku drugu točku gledišta po tom pitanju.

Koliko god se konvencionalnim može prosuditi taj postupak, mislim da nije nekorisno ponajprije i jasno zacrtati početak: datum i opće uvjete po kojima počinje pripovijest koju ću odmah potom izložiti u svoj njenoj konfuziji, koju iziskuje sama tema. Razumno je misliti da mnoge stvari počinju u mladosti, koja još dugo ostaje s vama. Rođen sam 1931. u Parizu. Blagostanje moje obitelji bilo je već veoma uzdrmano svjetskom ekonomskom krizom, koja se najprije pojavila u Americi, a činilo se da njene posljedice neće potrajati dulje od moje punoljetnosti, što se uistinu i desilo. Tako sam se, dakle, rodio naizgled uništen. Znao sam da ne trebam očekivati nasljedstvo, i konačno, nisam ga ni dobio. Nisam pridavao nikakvu važnost tim prilično apstraktnim pitanjima budućnosti. Tako sam tijekom cijele moje mladosti polako ali neizbježno išao prema životu avantura, otvorenih očiju, ako se uz sve to može reći da sam imao otvorene oči, u tom, kao i u većini drugih pitanja. Nisam mogao ni pomisliti da studiram za neko od zanimanja s kojim bih mogao naći zaposlenje, jer su mi se to činilo stranim mom ukusu ili suprotno mojim stavovima. Ljudi koje sam cijenio više nego ikog na svijetu bili su Arthur Cravan i Lautréamont, i znao sam savršeno dobro da bi me svi njihovi prijatelji prezirali ukoliko bih nastavio s fakultetskom izobrazbom, ili se pomirio da se bavim umjetničkom aktivnošću; a kad ne bih imao takve prijatelje, neki drugi mi sigurno ne bi bili utjeha. Kao doktor ničega, čvrsto sam se držao po strani od bilo kakvog privida sudjelovanja u krugovima smatranim za intelektualne ili umjetničke. Priznajem da je moja zasluga po tom pitanju bila umanjena mojom velikom lijenošću, kao i vrlo mršavim kapacitetom za suočavanje s radom, koji takve karijere iziskuju.

Činjenica da sam uvijek poklanjao vrlo malo pozornosti pitanjima novca i apsolutno nikakav prostor ambiciji da zauzmem kakvu sjajnu funkciju u društvu, osobina je tako rijetka među mojim suvremenicima da će se bez sumnje smatrati nevjerojatnom, čak i u mom slučaju. To je međutim istinito, i tako postojano i trajno provjerljivo, da će se javnost jednostavno morati priviknuti na to. Držim da uzrok počiva u mom nemarnom obrazovanju, koje je naišlo na plodno tlo. Nikad nisam vidio buržuje kako rade, s podlošću koju njihova posebna vrsta posla neizbježno podrazumijeva, i eto zašto sam, u takvoj ravnodušnosti, mogao naučiti nešto dobro o životu, ali sve opet samo preko odsutnosti i nedostatka. Trenutak dekadencije bilo kojeg oblika društvene superiornosti zasigurno je ljupkiji od njegovih vulgarnih početaka. Ostao sam privržen toj prednosti, koju sam osjetio vrlo rano, i mogu reći da mi je siromaštvo pružilo mnogo slobodnog vremena, budući da nisam morao upravljati opustošenim dobrima, niti sam kanio povratiti ih sudjelujući u državnoj vlasti. Istina je da sam kušao užitke malo poznate ljudima koji su se pokorili nesretnim zakonima ove epohe. Također je istina da sam vjerno obavljao neke zadaće, o kojima oni nisu imali pojma, „jer od našeg života“, očitovala su u svoje doba na grub način *Pravila templarskog reda* (Règle du Temple), „ne vidite do ljusku, koja je izvanjska... ali ne znate stroge zapovijedi koje su unutra“. Također, da bih naveo sve povoljne utjecaje koji se ovdje susreću, moram spomenuti činjenicu da sam imao priliku pročitati nekoliko dobrih knjiga, na osnovu kojih je moguće pronaći sve druge, pa čak i napisati one koje još nedostaju. Sasvim cjelovito izvješće se tu prekida.

Prije dvadesete godine, opazih da prolazi mirni dio moje mladosti, i od tad mi jedina obveza bježe neobuzdano slijediti sve svoje sklonosti, iako u teškim uvjetima. Prvo se uputih ka jednom miljeu, vrlo privlačnom, u kojemu je vladao krajnji nihilizam, koji nije više htio znati, a pogotovu slijediti ono što je ranije bilo priznato kao svrha života ili umjetnosti. Taj me je milje ubrzo prepoznao kao jednog od svojih. Tu je nestala i posljednja mogućnost da se jednog dana vratim u normalan tijek egzistencije. Tako sam mislio tada, a ono što je uslijedilo, to je samo potvrdilo.

Mora da sam manje od drugih sklon kalkulirati, jer tako nagao izbor, koji me toliko obvezao, bježe spontan, proizvod nepromišljenosti na koju se nikad nisam vratio; i koju kasnije, nakon

što sam imao vremena izmjeriti joj posljedice, nikad nisam požalio. Razmišljajući u okvirima bogatstva ili reputacije, može se reći da nisam imao ništa za izgubiti, ali da nisam imao ništa ni za dobiti.

Taj milje eksperata za rušenje bio je, jasnije nego njihove preteče iz dvije ili tri prethodne generacije, potpuno pomiješan s opasnim klasama. Živeći s njima, počinjete velikim dijelom živjeti njihovim životom. To, očito, ostavlja dugotrajne tragove. Tokom godina, više od polovice ljudi koje sam poznao proveli su jednom ili više puta neko vrijeme u zatvorima raznih zemalja; mnogi, bez sumnje, iz političkih razloga, ali svakako veći broj njih zbog prijestupa ili zločina protiv običajnog prava. Uglavnom sam poznao buntovnike i siromahe. Oko mene su u velikom broju bili ljudi koji su umirali mladi, i to ne samo zbog samoubojstva, ma koliko ono bilo učestalo. Što se tiče nasilne smrti, napominjem, iako to ne mogu poduprijeti sasvim racionalnim objašnjenjem tog fenomena, da broj mojih prijatelja koji su ubijeni metkom čini neuobičajeno velik postotak, izuzmemo li, naravno, vojne operacije.

Naše jedine javne akcije, u prvim godinama rijetke i kratke, imale su ostati sasvim neprihvatljivima; najprije svojom formom, a kasnije, produbljujući se, iznad svega svojim sadržajem. Nisu bile prihvaćene. „Destrukcija bješe moja Béatrice“, pisao je Mallarmé, koji je sâm bio vodič mnogim drugima u prilično opasnim istraživanjima. Tko god se posveti samo tom da radi takve historijske demonstracije, i u skladu s tim odbija bilo kakav postojeći posao, mora znati živjeti na margini. Kasnije ću detaljnije pretresti to pitanje. Da bih se ovdje ograničio i izložio stvari samo najopćenitije, reći ću da nikad nisam išao dalje od toga da odajem neodređen utisak posjedovanja velikih intelektualnih ili čak umjetničkih kvaliteta, kojih sam radije lišavao svoju epohu, za koju sam mislio da ih ne zaslužuje. Uvijek se našlo ljudi koji su žalili zbog moje odsutnosti, i paradoksalno, pomagali mi da je održim. To je moglo sretno završiti samo zato jer nikad nisam tražio nikoga, tko god to bio. Moje se okruženje sastojalo od ljudi koji su sami došli i znali se učiniti prihvaćenima. Ne znam je li se itko osim mene usudio ponašati tako u ovoj epohi? Valja napomenuti da se degradacija svih postojećih uvjeta desila upravo istodobno, što kao da je opravdavalo moju jedinstvenu ludost.

Jednako tako, pošto ništa ne može ostati sasvim nepromjenjivo u tijeku vremena, valja priznati da se nakon otprilike dvadesetak godina, ili jedva nešto više, počelo činiti kako napredni dio specijalizirane javnosti počinje prihvaćati ideju da bih mogao imati nekoliko istinskih talenata, naročito značajnih u usporedbi s velikim nedostatkom otkrića i izlišnim ponavljanjima, za koje su dugo mislili da im se dive; čak i ako se jedina primjetna upotreba mojih darova morala smatrati štetnom. I stoga sam naravno, na sve načine, i sâm odbio priznati postojanje ljudi koji su dodjeljivali priznanja, da tako kažem, nečemu mojem. Istina je da nisu bili spremni prihvatiti sve, a ja sam uvijek otvoreno govorio da će biti sve ili ništa, smještajući se tako definitivno van dosega njihovih eventualnih ustupaka. Što se društva tiče, moji ukusi i moje ideje nisu se promijenili; ostali su suprotstavljeni onome što je to društvo bilo, kao i svemu što je tvrdilo da želi postati.

Leopard umire sa svojim pjegama, a ja nikad nisam kanio, niti vjerovao da sam sposoban poboljšati se. Nikada nisam doista stremio nijednoj vrsti vrline, osim možda toj što sam mislio da me samo neki zločini novog kova, za koje sasvim sigurno nisu mogli znati u prošlosti, možda ne bi bili nedostojni; te još vrlini da se nakon tako lošeg početka nisam promijenio. U kritičnom trenutku ustanka Fronde, Gondi, koji je pružio tako sjajne dokaze o svojoj sposobnosti za bavljenje ljudskim poslovima, naročito u njegovoj omiljenoj ulozi remetitelja javnog mira, sretno je improvizirao pred Pariškim parlamentom lijep citat koji se pripisivao nekom drevnom autoru, komu su svi uzaludno tražili ime, ali koji je najbolje mogao poslužiti kao njegov vlastiti panegirik: „In difficillimus Rei publicae temporibus, urbem non deserui; in ratis nihil de publico delibavi; in

desperatis nihil timui.“ On ga je sam preveo ovako: „U lošim vremenima, nisam napuštao grad; u dobrima, nisam imao interesa; u beznadnim, nisam se plašio ničega.“

II

„Takvi bjehu događaji te zime i tako se svrši druga godina rata, čiju povijest piše Tukidid.“

Tukidid, *Peloponeski rat*

U zoni pogibelji, kroz koju je, kao da dovršava svoju izobrazbu, prolazila moja mladost, reklo bi se da su se sastali vjesnici bliske propasti cijelog zdanja civilizacije. Tu su se uvijek nalazili ljudi koji su mogli biti definirani samo negativno, iz prostog razloga što nisu imali nikakvo zanimanje, nisu se bavili bilo kakvim studiranjem ili prakticirali neku umjetnost. Brojni su sudjelovali u skorajšnjim ratovima, u mnogim vojskama koje su se otimale za kontinent: njemačkoj, francuskoj, ruskoj, vojsci Sjedinjenih Država, dvjema španjolskim vojskama i još nekoliko njih. Ostali, pet ili šest godina mlađi, došli su tu izravno, jer se ideja obitelji počela raspadati, kao i sve druge. Nikakva važeća doktrina nije obuzdavala nečije vladanje, niti je ičijem postojanju nudila nekakav iluzorni cilj. Raznolike prakse trenutka uvijek su, unatoč svemu, bile spremne pokazati svoju mirnu obranu. Nihilizam je brz u moraliziranju čim ga dotakne ideja opravdavanja: jedan je čovjek pljačkao banke, ponoseći se kako ne pljačka siromašne; drugi nikad nije ubio nekog ako nije bio bijesan. Unatoč svoj elokvenciji koju su imali na raspolaganju, to su bili najnepredvidljiviji ljudi, iz sata u sat, i pokatkad prilično opasni. Činjenica da sam prošao kroz jedan takav milje dozvolila mi je reći nekoliko puta, s istim ponosom kao demagog iz Aristofanovih *Konjanika*: „I ja sam odrastao na ulici!“

Naime, razmislimo li bolje, upravo nas je moderna poezija iz posljednjih sto godina dovela dovde. Nas nekoliko mislilo je da treba u stvarnosti sprovesti njen program i, u svakom slučaju, ne raditi ništa drugo. Iznenadujuće je katkad – istini za volju, tek odnedavno – otkriti atmosferu mržnje i kletve koja me je neprestano okruživala i, koliko je to moguće, prikrivala. Neki misle da je to zbog teške odgovornosti koja mi se često pripisivala za početak ili čak zapovjedništvo u pobuni iz svibnja 1968. Ipak, skloniji sam vjerovati da je ono zbog čega sam bio tako trajno omražen upravo ono što sam učinio još 1952. Jedna francuska kraljica opomenula je najbuntovnijeg od svojih podanika: „Već je samo zamišljanje da bi netko mogao biti pobunjenik pobuna.“

Upravo to se desilo. Jedan drugi preziratelj svijeta, koji je govorio da je kralj Jeruzalema, podsjetio je na suštinu problema gotovo baš ovim riječima: Duh se kovitla sa svih strana i vraća se sebi u dugim kruženjima. Sve revolucije ulaze u povijest, a povijest se uopće ne prelijeva; rijeke revolucija vraćaju se odakle su došle, da bi opet tekle.

Uvijek je bilo umjetnika i pjesnika sposobnih da žive u nasilju. Nestrpljivi Marlowe umro je s bodežom u ruci, svađajući se oko računa. Uvriježeno se smatra da je Shakespeare mislio na iščeznuće svog rivala kad je napisao, bez straha da će mu prigovoriti za nezgrapnost, ovu šalu u *Kako vam drago*: „Gore mu je nego da dobije veliki račun u kakvoj prčvarnici.“ Fenomen, ovaj put apsolutno nov i koji je, naravno, ostavio malo traga, bio je jedini princip prihvaćen od svih, da ne može više biti poezije, ni umjetnosti, i da treba pronaći nešto bolje.

Imali smo neke zajedničke crte s privrženicima opasnom životu koji su živjeli točno petsto godina prije nas, u istom gradu, na istoj strani rijeke. Jasno da se ne mogu uspoređivati s nekim

tko je ovladao svojom umjetnošću kao François Villon. I nisam se također poput njega nepopravljivo upustio u veliko razbojništvo: konačno, nisam imao tako dobru sveučilišnu izobrazbu. Ali postojao je taj „plemeniti čovjek“ među mojim prijateljima koji je bio potpuni ekvivalent Régnera de Montignyja, a bilo je i mnogo drugih buntovnika osuđenih na loše svršetke; kao i užitaka i sjaja svih tih izgubljenih mladih odmetnica koje su nam pravile društvo u našim ozloglašenim okupljalištima, i koje nisu bile mnogo drugačije od Marion l'Idole ili Catherine, Biétrix i Bellet. Reći ću što smo bili u urotničkom žargonu Villona, koji već odavno nije tajni jezik. Naprotiv, uvelike je shvatljiv upućenima. Ali tako ću umetnuti neizbježnu kriminološku dimenziju u utješnu filološku distancu.

J'y 'ai connu quelques sucs que rebignait le marieux, froarts et envoyeurs; très sûres louches comme assoses, n'étant à juc pour aruer à ruel; souvent greffis par les anges de la marine, mais longs pouvant babigner jusqu'à les blanchir. C'est là que j'ai appris comment être beau soyant, à ce point qu'encore icicaille, sur de telles questions, je préfère rester ferme en la mauhe. Nos hurteries et nos gaudies sur la dure se sont embrouées. Pourtant, mes contres sans caire qui entervaient si bien ce monde gailleux, je me souviens vivement d'eux: quand nous étions à la mathe, sur la tarde à Parouart.³

(Tu sam poznao nekoliko glava koje je vrebao krvnik: lopove i ubojice. U njih se moglo pouzdati kao u ortake, jer nikad nisu oklijevali pribjeći sili. Često ih je hapsila policija, ali vješto su se pravili nevinima i čak ih navodili na krivi trag. Tu sam naučio kako zavarati ispitivače, a ishod je da dugo nakon toga, pa čak i ovdje, radije nastavljam šutjeti o tome. Naše nasilje i naši zemaljski užitelji sad su daleko. Ipak, živo se sjećam svojih drugova bez novaca, koji su tako dobro razumjeli ovaj varljivi svijet, kad bismo se svi našli na našem zajedničkom zborištu, u pariskoj noći.)

Kad je o tome riječ, umišljam si da nisam ništa zaboravio, niti naučio. Bilo je hladnih ulica i snijega, nabujalih rijeka. „Usred kreveta/ rijeka je duboka.“ Bilo je učenica koje su pobjegle iz škole, ponosnih očiju i slatkih usana, čestih policijskih racija, huka slapa vremena. „Nikad više nećemo piti tako mladi.“

Može se reći da sam oduvijek volio strankinje. Dolazile su iz Mađarske ili Španjolske, iz Kine i Njemačke, Rusije i Italije, i ispunjavale radošću moju mladost. A kasnije, kad sam već imao sijedu kosu, izgubio sam ono malo razuma što mi je dugo vrijeme jedva uspjelo namrijeti, zbog jedne djevojke iz Kordobe. Omar Hajam, razmislivši puno o tom, morao je priznati: „Idolima davah svoju vjeru čednu/ sad sliku o meni načiniše bijednu/ U plitkome vrču čast mi potopiše/ prodavši moj ugled tek za pjesmu jednu.“⁴ Tko bolje od mene može osjetiti ispravnost ove opaske? Ali isto tako, tko je više nego ja prezreo ukupnost prosudbi ove epohe i reputaciju koju ona dodjeljuje? Nastavak putovanja postojao je već u njegovu početku.

To se desilo između jeseni 1952. i proljeća 1953., u Parizu, južno od Seine i sjeverno od ulice Vaugirard, istočno od raskrižja Croix-Rouge i zapadno od ulice Dauphine. Arhiloh je napisao: „Daj nam štogod da pijemo, uzmi crno vino i ne miješaj talog, jer ostati trijezni na ovoj straži nećemo.“

Između ulica Four i de Buci, gdje se naša mladost tako potpuno izgubila, ispijajući usput po koju čašicu, moglo se sa sigurnošću osjetiti da nam nikada neće ići bolje.

³ Deo napisan na „kokijarskom“ žargonu; vidjeti „O teškoćama u prevođenju *Panegirika*“, f. 11.

⁴ Na osnovu prijevoda Dušana Simonovića, iz izdanja „Rubaije Omera Hajjama“, Kulturni centar I. R. Irana, Beograd, drugo izdanje, 2010 (2002); Rubaija 69, str. 99.

III

„Primijetio sam da nam većina onih koji su ostavili memoare nisu prikazali vlastita loša djela ili sklonosti, osim kad su ih slučajno smatrali podvizima ili dobrim instinktima, što se katkad dešavalo.“

Alexis de Tocqueville, *Sjećanja (Souvenirs, 1848–1851, 1893)*

Nakon okolnosti na koje sam upravo podsjetio, ono što je bez sumnje odredilo cijeli moj život bila je brzo stečena navika pijenja. Vina, žestice, piva; trenuci u kojima su neka od tih pića postala neophodnima i trenuci koji su ucrtavali osnovni tijek i meandre dana, tjedana, godina. Dvije ili tri druge strasti o kojima ću pričati držale su gotovo neprekidno važno mjesto u ovom životu. Ali ova je bila najpostojanija i najprisutnija. Od malo stvari koje su mi se sviđale i koje sam znao dobro raditi, piti je ono što sam zasigurno znao najbolje. Koliko god sam puno čitao, pio sam još više. Pisao sam puno manje nego većina ljudi koji pišu: ali pio sam puno više nego većina ljudi koji piju. Mogu se ubrojiti u one o kojima je Baltasar Gracián, misleći na elitu zamjetljivu jedino među Nijemcima – ali ovdje vrlo nepošteno na štetu Francuza, kao što se nadam da sam pokazao – mogao reći: „Ima onih koji su se opili samo jednom, ali to je trajalo cijeli život.“

Nadalje, pomalo sam iznenađen, ja, koji sam tako često čitao o sebi najekstravagantnije klevete ili vrlo nepravedne kritike koje su se nakupile u cijelih trideset godina, da nikad nijedan nezadovoljnik nije od mog pijanstva načinio, barem implicitno, argument protiv mojih skandaloznih ideja; jedina zakašnjela iznimka je spis nekoliko mladih narkomana iz Engleske, koji su oko 1980. otkrili da sam otupio od alkohola, pa stoga prestao biti štetan. Ni na jedan trenutak nisam kanio skrivati tu prijepornu stranu svoje ličnosti, i ona je bila nedvojbena za sve koji su me susreli više nego jednom ili dvaput. Mogu čak napomenuti da mi je dostajalo u svakoj prilici prilično malo dana da postanem veoma cijenjen, u Veneciji ili Cadixu, u Hamburgu kao i Lisabonu, među ljudima koje sam upoznao tek posjećujući izvjesne kavane.

Najprije sam, kao i svi, volio stanje lagane opijenosti, ali ubrzo sam zavolio ono što slijedi poslije žestokog pijanstva, kad je taj stadij već prevladan: prekrasan i užasan mir, pravi okus prolaska vremena. Iako sam za prvih decenija pustio da se ukažu tek slabašni znaci, jednom ili dvaput tjedno, činjenica je da sam bio neprestance pijan u periodima od po nekoliko mjeseci, a ostatak vremena još sam puno pio.

Ozračje nereda, usred velike raznolikosti ispražnjenih boca, ipak podliježe naknadnoj klasiifikaciji. Mogu ponajprije razlikovati pića koja sam pio u zemlji njihova podrijetla od onih koja sam pio u Parizu; ali gotovo sve se moglo naći u Parizu sredinom stoljeća. Posvuda, mjesta se nadalje mogu podijeliti jednostavno na ono što sam pio doma, kod prijatelja, u kavanama, podrumima, barovima, restoranima; ili na ulicama, osobito na terasama. Sati i promjenjivi uvjeti uvijek imaju odlučujuću ulogu u nužnoj obnovi trenutaka pijančevanja, i svaki od njih donosi razborito prvenstvo između mogućnosti koje se nude. Postoje stvari koje se piju ujutro, i dugo je to bio trenutak za pivo. U *Ribarskoj četvrti*⁵ lik koji je očito *connoisseur* (znalac) podučava da „ništa nije bolje od prvog jutarnjeg gutljaja piva“. Ali često mi je, još od buđenja, bila potrebna ruska votka. Postoji ono što se pije uz objede, i za vrijeme popodneva koja se protežu između njih. Ima noći za vina, uz žestice, a poslije toga prija još pivo, jer čini žednim. Postoji ono što se pije na kraju noći, u trenutku kad dan ponovno počinje. Razumljivo je da mi je sve to ostavljalo malo vremena za

⁵ John Steinbeck, *Cannery Row*, 1945. Prevedno kao *Slike iz Montereyja*, Narodna knjiga, Beograd, 1983.

pisanje, a upravo tako i treba biti: pisanje mora ostati rijetko jer prije dostizanja izvrsnosti valja dovoljno dugo piti.

Mnogo sam lutao gradovima Europe i cijenio sam u njima sve što je zasluživalo biti cijenjeno. Popis tih stvari bi mogao biti opsežan. Bilo je piva u Engleskoj, gdje su miješali blaga i gorka u pintama; velikih vrčeva za pivo u Münchenu; irskih; onda klasičnih, češkog piva iz Pilsena, čudesno baroknog Guezea oko Brisela, s posebnim okusom u svakoj pivnici i koje loše podnosi transport; punčeva, akvavita iz Aalborga, Grappe iz Turina, konjaka, koktela, neusporedivog mezcala iz Meksika. Bilo je vina iz Francuske, od kojih najljepša dolaze iz Burgundije; bilo je vina iz Italije, naročito Barola iz Langhe, Chiantija iz Toskane; zatim vina iz Španjolske, Riojasa iz Stare Kastilje ili Jumille iz Murcije.

Imao bih malo bolesti, da mi alkohol na kraju nije donio neke: od nesаницe preko vrtoglavica, sve do kostobolje. „Lijepo kao drhtanje ruku od alkoholizma“, rekao je Lautréamont. Ima dirljivih, ali teških jutara.

„Bolje je skrivi ludilo, ali to je teško u razvratu i pijanstvu“, mislio je Heraklit. A Machiavelli piše Francesku Vettoriju: „Onomu tko bi vidio naša pisma... činilo bi se načas da smo ozbiljni ljudi potpuno posvećeni velikim stvarima, da naša srca ne mogu začeti nijednu ideju koja ne bi bila o časti ili veličini. Ali odmah zatim, na drugoj stranici, ti isti ljudi se pojavljuju površni, nepostojani, bludni, potpuno posvećeni taštini. Pa i ako netko ovaj način postojanja prosuđuje nedostojnim, ja ga nalazim pohvalnim jer imitiramo prirodu koja je promjenjiva.“ Vauvenargues je formulirao odveć zaboravljeno pravilo: „Kako bismo nekog autora odredili kao kontradiktornog, treba biti nemoguće izmiriti ga sa samim sobom.“

Uostalom, neki od mojih razloga da pijem su časni. Mogu, poput Li Poa, priznati ovo plemenito zadovoljstvo: „Već trideset godina skrivam svoju slavu u krčmama.“

Većina vina, gotovo sve žestice i sva piva koja ovdje prizivam u sjećanje, danas su potpuno izgubila okus, ponajprije na globalnom tržištu, zatim lokalno: s napretkom industrije, kao i s nes-tankom ili ekonomskom preobrazbom društvenih klasa koje su dugo ostajale neovisne u velikoj industrijskoj proizvodnji, pa onda i igrom raznih državnih odredbi koji zabranjuju gotovo sve što nije proizvedeno industrijski. Boce su, da bi se nastavile prodavati, vjerno zadržale etikete, a ta točnost pothranjuje uvjerenje da ih se, onakve kakve su bile, može fotografirati, ali ne više i piti.

Ni ja ni ljudi s kojima sam pio nismo se ni u jednom trenutku osjećali posramljenima zbog naše neumjerenosti. Na „banketu života“, barem tamo dobri uzvanici, sjedili smo, a da ni na tren nismo pomislili da to što pijemo s takvom rasipnošću neće konačno biti nadopunjeno za one koji dolaze poslije nas. Od pijanačkog pamtivjeka, nitko nikad nije zamislio da će doživjeti da piće iščezne sa svijeta prije onih koji piju.

IV

„Istina je da je sam Julije Cezar napisao svoje podvige; ali skromnost tog heroja u njegovim komentarima jednaka je njegovoj vrlini; čini se da se prihvatio pisanja tog djela samo da budućim generacijama ne ostavi mogućnost laskanja po pitanju njegove povijesti.“

Baltasar Gracián, *El discreto* (fr., *L'Homme universel*, 1646.)

Dovoljno sam dobro poznao svijet, njegovu povijest i geografiju, izgled i one koji ga nastaju, i naročito „što je suverenost, koliko vrsta suverenosti ima, kako se stječe, čuva i gubi“.

Nisam imao potrebu putovati daleko, ali razmatrao sam stvari s određenom ozbiljnošću, posećujući im u punoj mjeri mjeseci i godine koje se činilo da zaslužuju. Najveći dio vremena živio sam u Parizu, točnije, unutar trokuta određenog presjekom ulica Saint-Jacques i Royer-Collard, ulica Saint-Martin i Grenet, ulica de Bac i Commailles. Zapravo sam provodio dane i noći u tom ograničenom prostoru, te također u uskoj rubnoj granici u njegovu neposrednom produžetku; i češće na istočnoj, a rjeđe na sjeverozapadnoj strani.

Ne bih nikad, ili gotovo nikad napustio to područje koje mi je savršeno odgovaralo, da me neke povijesne nužnosti nisu obvezale da ga napustim. U mladosti uvijek nakratko, kad se trebalo odvažiti na nekoliko uzgrednih prepada u inozemstvo, tek da ponesem prevrat nešto dalje; ali odmah zatim puno duže, onda kad je grad bio opustošen, a život kakav se tamo vodio potpuno razoren. Što će se dogoditi počev od 1970.

Vjerujem da je ovaj grad razoren nešto prije svih ostalih jer njegove uvijek iznova započete revolucije tek bi odveć uznemirile i šokirale svijet, da bi potom uvijek nesretno propadale. Konačno su nas onda kaznili potpunim uništenjem, poput onog kojim su negda prijetili Manifest iz Brunswicka (*Manifeste de Brunswick*, 1792.) ili govor žirondinca Isnarda, a da bi se pokopale sve te zastrašujuće uspomene i veliko ime Pariza. (Nečasni je Isnard, predsjedajući Konvencijom u svibnju 1793., imao drskosti izjaviti, preuranjeno ipak: „Ako se, velim vam, u ovim stalnim ustancima pokuša napasti nacionalno predstavništvo, izjavljujem u ime cijele Francuske, *Pariz će biti uništen; a uskoro se na obalama Seine istraživati je li ovaj grad ikad postojao.*“)

Tko vidi obale Seine, vidi i naše muke: tu se nalaze tek užurbane kolone mravinjaka motoriziranih robova. Povjesničar Guichardin koji je doživio kraj slobode Firence, zapisao je u svom *Mementu*: „Svi gradovi, sve države, sva kraljevstva, smrtni su; svi će jednog ili drugog dana, prirodnom ili nesrećom doći do svog krajnjeg roka i morati svršiti; tako svaki građanin koji vidi rušenje i pad svoje domovine, ne treba žaliti tu domovinu i nevolju koja ju je ovaj put snašla, nego treba plakati nad vlastitom nesrećom, jer gradu se desilo to što mu se u svakom slučaju trebalo desiti, ali prava je nesreća roditi se u trenutku kad se ta katastrofa morala desiti.“

Moglo bi se čak vjerovati, unatoč bezbrojnim prethodnim svjedočanstvima iz povijesti i umjetnosti, da sam bio jedini koji je volio Pariz; ponajprije jer nisam vidio da itko osim mene reagira po tom pitanju u odurnim „sedamdesetim godinama“. Ali saznao sam potom da je Louis Chevalier, stari povjesničar Pariza, objavio, a da se o tome nije puno pričalo, *L'assassinat de Paris* (1977). Možemo dakle pobrojati barem dva pravednika u tom gradu, u tom trenutku. Nisam više htio gledati to ponižavanje Pariza. Zapravo, malo važnosti treba pridati mišljenju onih koji osuđuju nešto, a nisu učinili sve što je potrebno da se to uništi; ili, ako im to nije uspjelo, da sebe učine stranim tomu koliko je god to još moguće.

Chateaubriand je primijetio, sve u svemu prilično točno: „Među modernim francuskim autorima iz mog vremena, jedini sam čiji život podsjeća na vlastita djela.“ U svakom slučaju, i ja sam sasvim sigurno živio kako sam govorio da valja živjeti; a to je možda još čudnije, među ljudima mog vremena, koji su se svi činili da vjeruju kako treba živjeti samo po uputama onih koji drže postojeću ekonomsku proizvodnju i komunikacijsku moć kojom je ova oboružana. Živio sam u Italiji i Španjolskoj, prvenstveno u Firenci i Sevilji – u Babilonu, kako se govorilo u zlatnom dobu – ali i u drugim gradovima koji su još živjeli, pa i na selu. Tako sam proživio nekoliko ugodnih godina. Puno kasnije, kad je plima uništenja, zagađenja i krivotvorenja zahvatila cijelu površinu svijeta, te isto tako prodrla u sve njegove dubine, mogao sam se vratiti na ruševine koje su ostale od Pariza, jer nigdje i nije ostalo ništa bolje. U ujednačenu svijetu, ne može se otići u progonstvo.

Što sam radio sve to vrijeme? Nisam puno držao do tog da se klonim nekih opasnih susreta, a za neke se može čak reći da sam ih hladnokrvno tražio.

U Italiji doista nisam bio rado viđen od sviju: ali srećom mogao sam upoznati „sfacciate donne fiorentine (besramne firentinske dame)“ za vrijeme mog života Firenci, u kvartu Outre-Arno. Jedna mala Firentinka bila je tako graciozna. Navečer bi prelazila rijeku na putu za San Frediano. Neočekivano sam se zaljubio, možda zbog lijepog gorkog osmijeha. Sve u svemu, rekao sam joj: „Prekinite tišinu, jer dolazim pred vas kao stranac i putnik. Dajte mi neko osvježenje prije nego odem i ne bude me više.“ U tom trenutku, još jednom, Italija se gubila: valjalo se opet dovoljno udaljiti od tih zatvora u kojima su ostali oni koji su odveć zakasnili na firentinske svetkovine.

Mladi Musset istaknuo se negda ovim nepromišljenim pitanjem: „Jeste li vidjeli, u Barceloni, Andaluzanku osunčanih grudi?“ O da!, moram reći, još od 1980. Sudjelovao sam u ludostima Španjolske, a to je možda bila najveća. Ali u drugoj se zemlji pojavila ta nepopravljiva princeza, sa svojom divljom ljepotom i svojim glasom. „Mira como vengo yo (Gledaj, kakav se vraćam)“, govorila je istinito pjesma koju je pjevala. Tog dana nismo više slušali. Dugo sam volio tu Andaluzanku. Koliko dugo? „Vrijeme razmjerno našem uzaludnom i bijednom trajanju“, kaže Pascal.

Boravio sam čak u nepristupačnoj kući okruženoj drvećem, daleko od sela, u krajnje neplodnoj brdovitoj regiji, u dnu opustošene Overnje. Tu sam proveo nekoliko zima. Snijeg je padao po cijele dane. Vjetar ga je gomilao u smetove. Pregrade su štatile cestu od njega. Unatoč vanjskim zidovima, snijeg se nakupljao u dvorištu. Nekoliko cjepanica gorjelo je u kaminu.

Činilo se da se kuća otvara izravno k Mliječnom putu. Noću bi bliske zvijezde jednog trenutka snažno sjajile, a već slijedećeg mogle bi biti zagašene prolaskom lagane magle. Tako je bilo i s našim razgovorima i našim slavljinama, s našim susretima i našim postojećim strastima.

Bila je to zemlja olujâ. Primicale bi se bešumno, najavljene kratkim prolaskom vjetra koji je vijugao kroz travu, ili nizom iznenadnih bljeskova na horizontu; zatim bi se razularili gromovi i munje, koji su nas također još dugo tukli kao topovima u opkoljenoj tvrđavi. Tek jednom sam noću vidio da grom udara sasvim blizu mene: nije se čak moglo ni vidjeti gdje je udario; cijeli se pejzaž jednako rasvijetlio u jednom iznenađujućem trenutku. Ništa u umjetnosti nije mi ostavljalo takav utisak bespovratnog bljeska, osim proze koju je Lautréamont upotrijebio u programatskom izlaganju koje je nazvao *Poésies*. Ali ništa drugo, ni bijela Mallarméova stranica, ni Maljevičev bijeli kvadrat na bijeloj pozadini, pa čak ni posljednje Goyine slike, gdje crnilo preplavljuje sve, kao što Saturn glode svoju djecu.

Siloviti vjetrovi, koji su se u svakom trenutku mogli dići iz jednog od tri smjera, tresli su drveće. Oni iz sjevernih stepa, raspršeni, povijali su se i vibrirali kao brodovi iznenađeni usidreni u otvorenoj luci. Zbijeno drveće štitalo je brežuljak, podupiralo se u svom otporu, a prvi red je uvijek razbijao udare neumornog zapadnog vjetra. Još dalje, red drveća raspoređen u kvadrat, preko cijelog polukruga brežuljka, podsjećao je na čete na šahovskoj ploči na nekim prizorima bitaka iz XVIII stoljeća. A te navale, gotovo uvijek uzaludne, nekad bi napravile proboj rušeći jedan red. Nagomilani oblaci prelazili su nebo u trku. Promjena vjetra mogla ih je natjerati u bijeg, a druge oblake za njima u potjeru.

Bilo je također u hladnim jutrima svih ptica zornica, savršene svježine zraka, i one prodorne nijanse nježno-zelene koja pređe preko na drveća, u treperavom svjetlu izlazećeg sunca ispred njih. Tjedni su prolazili nezamjetno. Jednog dana, izgled jutra navijestio je jesen. Drugi put je, velikom slatkoćom zraka koja se mogla okusiti, najavio kao brzo a uvijek održano obećanje, „dah proljeća“. Kao nekome tko je tako bitno i trajno bio čovjek ulica i gradova – ovdje valja cijeniti stupanj do kojeg moje preferencije ne iskrivljuju odveć moje prosudbe – priliči mi napomenuti da mi draž i sklad tih nekoliko sezona veličanstvene izolacije nisu promakli. Bilo je to ugodno i dojmljivo samotnjaštvo. Ali zapravo nisam bio sâm: bio sam s Alice.

Usred zime 1988., noću, na trgu Missions Étrangères, jedna je sova tvrđoglavo ponavljala svoje dozivanje, vjerojatno prevarena poremećajem klime. I neobični niz susreta s Minervinom pticom,

njen izraz iznenađenosti i gnjeva, nimalo mi se nisu činili kao da aludiraju na nerazumno držanje ili razne zabludjelosti mog života. Nikad nisam razumio kako je mogao biti drugačiji, niti kako bi ga trebalo opravdati.

V

„Budući da sam pismen i doista kultiviran čovjek, i u tom smislu džentlmen, pretpostavljam da se mogu smatrati nedostojnim članom te loše definirane klase koja se zove 'džentlmeni'. Dijelom jer tako smatraju moji bližnji, dijelom iz razloga što vidljivo nemam ni zanimanje, niti zaposlenje.“

Thomas de Quincey, *Ispovijest engleskog uživatelja opijuma*
(Confessions of an English Opium-Eater, 1822.)

Stjecajem okolnosti, sve što sam činio bilo je označeno urotničkim. Puno novih zanimanja u ovoj epohi stvoreno je po velikoj cijeni a tek u svrhu pokazivanja kakvu je ljepotu odnedavno uspjelo dostići društvo i kako je ispravno razmišljalo u svim svojim diskursima i projektima. A ja sam, bez plaće, prije davao primjer sasvim suprotnog djelovanja, što je neizbježno loše prosuđivano. Tako sam u mnogim zemljama upoznao ljude koji su s pravom smatrani izgubljenima. Policija ih je motrila. Ta specijalizirana misao, koja se može nazvati i policijskim oblikom znanja, izrazila se i povodom mene u *Journal de Dimanche* od 18 ožujka 1984: „Za mnoge policajce, pripadali oni odjelu za zločine, DST-u ili Renseignements généraux⁶, najvažniji trag vodi do kruga okupljenog oko Guya Deborda... Najmanje što se može reći jest da je Guy Debord vjeran svojoj legendi: nije se uopće pokazao brbljavim.“ Ali već u *Le Nouvel Observateuru* od 22 svibnja 1972.: „Autor *Društva spektakla* činio se uvijek diskretnom ali neprijepornom glavom... u središtu promjenjive konstelacije briljantnih subverzivnih zavjerenika Situacionističke internacionale, neka vrsta hladnokrvnog šahista, rigorozno vodi partiju u kojoj je predvidio svaki potez. Okružuje se ljudima od talenta i dobre volje, prikrivajući autoritet. Rješava ih se s nonšalantnom virtuoznošću, manevrira svojim pratiocima kao naivnim pijunima, raskršćujući šahovsku ploču potez za potezom, bivajući konačno jedinim gospodarom, uvijek dominirajući igrom.“

Moja vrsta duha navodi me ponajprije da se čudim nad ovim, ali valja priznati da mnoga životna iskustva tek potvrđuju i ilustriraju najkonvencionalnije ideje, koje se već moglo susresti u brojnim knjigama, a da se u njih ne povjeruje. Kad evociramo vlastite spoznaje, nije nužno u svakom detalju tražiti sasvim novo zapažanje ili iznenađujući paradoks. Stoga, istini za volju, treba napomenuti da mi se, nakon svega, engleska policija učinila najsumnjičavijom i najpristojnijom, francuska najopasnije uvježbanom u historijskoj interpretaciji, talijanska najciničnijom, belgijska najprostijom, njemačka najarogantnijom, dok se španjolska pokazala najmanje racionalnom i najnesposobnijom.

Općenito je tužno iskušenje za autora koji piše donekle kvalitetno, i stoga zna što znači govoriti, kad mora pročitati i pristati potpisati vlastite odgovore u izjavi za sudsku policiju. Ponajprije, ukupan razgovor usmjeren je pitanjima ispitivača koja uglavnom nisu spomenuta, i ne dolaze nevinu, kao što se nekad želi prikazati, iz jednostavne logike precizne informacije, ili iz jasnog

---

⁶ Francuske obaveštajne službe: DST, Direction de la Surveillance du territoire (Direkcija za teritorijalni nadzor); Direction centrale des renseignements généraux (Centralna uprava opće obaveštajne službe).

razumijevanja. Odgovori koji se uspiju formulirati teško da su bolji od njihovog sažetka, izdiktriranog od najviše rangiranog policajca, pa napisanog otprilike i s vidljivom nezgrapnošću. Ako je i imperativ – a mnogi nevini naravno nisu toga svjesni – učiniti da se precizno ispravi svaki detalj na koji je s nesnosnom nepouzdanošću prevedena izražena misao, onda treba brzo odustati od toga da se spontano izrečena misao nanovo prepíše u prikladnom i zadovoljavajućem obliku, jer će se tako udvostručiti broj ionako zamornih sati, a to će i najvećem puristu izbiti volju da takvim bude. Izjavljujem dakle ovdje da se moji odgovori policiji ne smiju naknadno objaviti u mojim kompletnim djelima, a zbog skrupula u pogledu forme, iako sam bez ustručavanja potpisao istinit sadržaj.

Pošto sam zahvaljujući jednoj od rijetkih pozitivnih crta svog nižeg obrazovanja imao smisla za diskreciju, ponekad bih prepoznao nužnost da je pokažem nešto izraženiju. Određen broj korisnih navika postao je tako za mene druga priroda; kažem to da ne bih ostavio nimalo prostora zlobnicima za eventualnu tvrdnju da je u pitanju sama moja priroda. U bilo kojoj stvari, vježbao sam biti čim manje zanimljiv kad je izgledalo da su veće šanse da ću biti saslušan. U nekoliko sam slučajeva ugovorio sastanke ili dao svoje mišljenje u pismima osobno adresiranim na prijatelje, skromno se potpisujući slabo poznatim imenima koja su figurirala u krugovima oko nekih poznatih pjesnika, na primjer Colin Decayeux ili Guido Cavalcanti.⁷ Ali nikad se nisam, to je sigurno, toliko unizio da objavim bilo što pod pseudonimom, usprkos tomu što je nekoliko najmljenih klevetnika s izvanrednom drskošću to katkad insinuiralo u štampi, ipak se oprezno ograničavajući na najapstraktnije općenitosti.

Dozvoljeno je, ali ne i poželjno pitati se što pozitivnoga može donijeti jedno takvo opredjeljenje da se opovrgnu svi autoriteti. „Nikad ne tražimo stvari, nego potragu za stvarima“, odavno je utvrđena istina. „Draži je lov nego lovina...“

Naša era tehničara preobilno koristi poimeničeni pridjev „profesionalac“, kao da vjeruje da je u njemu pronašla neku vrstu jamstva. Naravno, ako netko ne razmotri moje prihode nego tek kompetenciju, neće sumnjati da sam bio pravi profesionalac. Ali u čemu? To će ostati moja misterija, u očima sramotnog svijeta.

Gospoda Blin, Chavanne i Drago, koji su 1969. zajedno objavili *Traité du Droit de la Presse* (Razmatranje Zakona o tisku), u poglavlju koje se tiče „Opasnosti apologije“, zaključuju s autoritetom i iskustvom koji mi daju sretno misliti da im valja pokloniti puno povjerenje: „Učiniti apologiju od nekog kažnjivog djela, predstaviti ga kao slavno, zaslužno ili dopušteno može imati znatnu moć uvjeravanja. Pojedinci slabe volje koji čitaju takve apologije osjetit će se ne samo unaprijed odriješeni krivnje ukoliko počine takva djela, nego će još u počinjenju tih djela vidjeti priliku da postanu poznate ličnosti. Poznavanje kriminalne psihologije ukazuje na opasnosti apologije.“

VI

„I kad pomislim na te ljude koji hodaju jedan uz drugog na dugom i mučnom putovanju, da bi došli zajedno na isto mjesto na kojem će dospjeti u tisuće opasnosti da bi dosegli velik i plemenit cilj, ta razmišljanja dodaju slici smisao koji me duboko potresa.“

Carl von Clausewitz, *Pismo od 18. rujna 1806.*

---

⁷ Colin Decayeux ili de Cayeux, razbojnik i Villonov prijatelj; Gudio Cavalcanti, pjesnik, Danteov najbolji prijatelj.

Mnogo sam se zanimao za rat, teoretičare strategije, ali također za sjećanja na bitke, ili tako puno drugih razdora koje povijest spominje, vrtloga na površini rijeke vremena. Nije mi nepoznato da je rat područje opasnosti i razočarenja, možda čak i više nego druge strane života. No ta spoznaja ipak nije umanjila privlačnost koju osjećam baš za tu stranu.

Studirao sam, dakle, logiku rata. Pored toga, uspio sam, ima tomu već dugo, predstaviti njegove osnovne pokrete na prilično jednostavnoj šahovskoj tabli: snage koje se sukobljavaju i kontradiktorne nužnosti koje se nalažu djelovanjima svake od dviju strana. Igrao sam tu igru i iskoristio neke lekcije u često teškom upravljanju svojim životom – postavio sam si pravila igre i u životu, i slijedio ih. Iznenadjenja se u *Kriegsspielu* (Igra rata) čine neiscrpnim; plašim se da je to je možda jedino od mojih djela kojemu će se netko usuditi dati određenu vrijednost. Jesam li dobro iskoristio ta znanja, ostavit ću drugima da zaključe.

Valja priznati da smo mi koji smo mogli učiniti čuda s pisanjem, često pokazivali tek najmanje dokaze vještine zapovijedanja u ratu. Poteškoće i razočarenja na tom području više se i ne broje. Kapetan Vauvenargues je po povlačenju iz Praga žurno marširao s trupama u jedinom još uvijek otvorenom pravcu. „Glad i nered marširaju njihovim bjegunačkim stopama; noć ovija njihove korake, smrt ih slijedi u tišini... Vatre zapaljene na ledu osvjetljaju njihove posljednje trenutke; zemlja je njihov zastrašujući krevet.“ A Gondi je bio potresen kad je vidio kako se postrojba koju je osnovao žurno vraća s mosta Antony, i kad je čuo da to rasulo nazivaju „Prva poslanica Korinćanima“.⁸ Charles d'Orléans bio je prethodnica u nesretnom napadu kod Azincourta, prorešetanom strelicama i na kraju sasvim skršenom, kada su se „cijela ta plemenita konjica i plemstvo Francuske, kojih je naspram Engleza bilo deset naprama jednog, (mogli vidjeti) tako poraženi“; morao je ostati dvadeset i pet godina u zarobljeništvu Engleza, malo bivajući zadovoljan manirama druge generacije, koju je zatekao po povratku („Dosadio sam svijetu, a i on meni“). A Tukidid je nažalost došao nekoliko sati prekasno, s odredom kojim je zapovijedao, da spriječi pad Amfipolisa, te je mogao izbjeći neke od brojnih posljedica katastrofe odvođeni pješadiju u Eion, koji se sačuvao. I sam Clausewitz, marširajući prema Jeni s dobrom vojskom, bio je daleko od toga da sluti što će ga tamo zateći.

Ali ipak, u bitci kod Neerwindena (Landen), u sastavu Royal Roussillona (Kraljevska konjica), kapetan Saint-Simon sudjelovao je galantno u pet juriša konjice, prije toga nepokretna izložena paljbi neprijateljskih topova, čija je tanad odnosila cijele redove, dok su se redovi „drske nacije“ opet postrojivali. A Stendhal, potporučnik Šeste dragonske pukovnije, zarobio je austrijsko topništvo. Kad se Cervantes otisnuo na more u bitki kod Lepantea, na čelu posade od dvanaest ljudi, bio je nepokolebljiv u tom da brani posljednje uporište na svojoj galiji, kad su Turci navalili. Kažu da je Arhiloh bio vojnik po zanatu. A kad su firentinski konjanici navalili u Campaldino, Dante je ubio svog čovjeka i još je na to dao podsjetiti u petom pjevanju *Čistilišta*: „I kažem mu: Koja te snaga ili koja sudbina/ odvela tako daleko od Campaldina/ gdje nitko neće prepoznati tvoj grob?“

Povijest je potresna. Ako su se najbolji autori, sudjelujući u bitkama, pokazali manje izvrsnima nego u svom pisanju, povijest je zauzvat uvijek nalazila ljude koji su imali smisao za sretnu formulu da nam priopće njene strasti. „Nema više Vendée“, pisao je general Westerman u izvješću Konvenciji u studenom 1793., nakon pobjede kod Savenaya. „Umrlo je pod našim sabljama sa svojim ženama i djecom. Upravo sam je pokopao u šumama i močvarama Savenaya. Satrli smo njenu djecu kopitima naših konja, masakrirali žene koje, barem tamo, neće više rađati razbojnice. Nemam niti jednog zarobljenika. Sve sam istrijebio... Ne uzimamo zarobljenike, jer bi im trebalo dati kruh slobode, a sažaljenje nije revolucionarno.“ Nekoliko mjeseci kasnije Westerman je bio

---

⁸ Poraz Gondijeve garde u okršaju s lojalističkim trupama na mostu Antoni, u Parizu, 28. I 1649, pospradno nazvan „Prva poslanica Korinćanima“, zato što je Gondi zvanično nosio titulu „Korintskog nadbiskupa“.

smaknut s dantonistima, poniženima imenom „Indulgents (Slabići)“. Nekoliko dana prije pobune 10. kolovoza 1792. časnik švicarske garde, koja je ostala zadnjim braniteljem monarhove osobe, iskreno je u jednom pismu prenio osjećaje svojih drugova: „Svi smo rekli da ćemo se, ukoliko dođe do nevolje za kralja, a najmanje šesto crvenih kaputa ne leži ispred njegova stubišta, smatrati obeščašćenim.“ Nešto više od šesto stražara bilo je konačno ubijeno, kad je isti Westerman, koji je najprije pokušavao onesposobiti vojnike, približavajući se sam preko kraljeva stubišta, i govoreći im na njemačkom, shvatio da ima samo poći u napad.

U Vendéji koja se još borila, *Pjesma za okupljanje Šuana⁹ u slučaju rasula* jednako tvrdoglavo je glasila: „Imamo samo jedan život/ dugujemo ga časti/ njenu zastavu treba slijediti...“ Za vrijeme meksičke revolucije, pristaše Franciska Ville su pjevale: „Od slavne Divizije sa Sjevera/ ostalo nas je tek nekoliko/ nastavljamo prelaziti planine/ da svugdje nalazimo nekog da se borimo.“ A američki dobrovoljci bataljuna Lincoln pjevali su 1937.: „Ima dolina u Španjolskoj koja se zove Jarama/ to je mjesto koje vrlo dobro poznajemo/ tu smo izgubili svoju mladost/ ali i velik dio svoje starosti.“ Pjesma Nijemaca iz Legije stranaca prenosi još hladniju melankoliju: „Anne Marie, kuda ideš po svijetu? Idem u grad gdje su vojnici.“ Montaigne je imao svoje citate, ja imam svoje. Vojnike obilježava prošlost, ali nikakva budućnost. Tako nas njihove pjesme mogu dirnuti.

Pierre Mac Orlan u svojim *Villes* (Gradovi, 1929) prisjetio se napada na Bouchavesne povjerenog mladim protuhama koji su služili u francuskoj vojsci, ukazom dodijeljeni bataljunima Afričke lake pješadije: „Na putu za Baptume, nedaleko od Bouchavesne i Rancourta, gdje su 'Joyeux (Fakini)' otkupljivali svoje grijeh u nekoliko sati, uspinjući se na brežuljak u šumama Berlingota, mogla se vidjeti Picardija, s njenom rastrganom odjećom.“ Na nasuprotnim kosinama rečenice, s tako vještom nespretnošću koja se nadvija nad tim brežuljkom, prepoznaju se uspomena i njena naslagana značenja.

Herodot izvješćuje kako je u Termopilskom klancu, gdje Leonidine čete bjehu potpuno uništene na kraju njihove korisne akcije držanja položaja, uz napis koji evocira bitku bez nade „četiri tisuće muškaraca s Peloponeza“, kao i onog o Tri Stotine, koji govori Sparti da ondje počivaju „poslušni njenim naredbama“, vrač Megistas bio počašćen posebnim epitafom: „Vrač je dobro znao da je smrt blizu, ali je odbio napustiti spartanskog vođu.“ Nije nužno biti vrač da bi se znalo da nema tako dobrog položaja koji ne bi mogao biti svladan nadmoćnim snagama ili čak zauzet jednim frontalnim napadom. Ali, u određenim slučajevima dobro je biti ravnodušan spram takve vrste saznanja. Svijet rata ima barem tu prednost da ne ostavlja mjesta glupavim tručanjima optimizma. Dobro se zna da će na kraju svi umrijeti. Koliko god lijepa bila obrana u svemu ostalom, kako to Pascal otprilike kaže, „posljednji čin je krvav“.

Koje se otkriće još može očekivati u ovom području? Telegram kralja Prusije kraljici Augusti na večer bitke kod Saint-Privatea rezimira većinu ratova: „Čete su pokazale čuda od srčanosti protiv jednako neustrašivog neprijatelja.“ Poznat je kratki tekst naredbe, koji je neprilično prenio jedan časnik, a koja je poslala Laku četu u smrt 25. listopada 1854., u Balaklavi: „Lord Raglan se nada da će vidjeti konjicu kako brzo napreduje prema frontu i sprečava neprijatelja da odnese topove.“ Istina je da je ovaj citat ponešto neprecizan, ali što god je rečeno, nije manje razumljiv niti više pogrešan od mnoštva planova ili naredbi koji su vodili povijesne pothvate prema nesigurnim svršecima ili neizbježno zlokočnim ishodima. Zabavno je vidjeti kako nadmoćno si izgledaju novinari ili akademski mislioci kad izražavaju mišljenje o tome što su bili ciljevi vojnih operacija. Budući da su rezultati poznati, potreban im je barem jedan trijumf da se suzdrže od ruganja i ograniče na primjedbe o nepotrebno velikom prolijevanju krvi i relativnim granicama

---

⁹ Šuani (Chouans, Chouannerie): pobunjenički monarhistički pokret iz vremena Francuske revolucije (1792–1800).

postignutog uspjeha, u usporedbi s onim što se moglo postići da se postupilo inteligentnije. Isti ti se još uvijek povode za najgorim vizionarima tehnologije i svim himerama ekonomije, i ne pomišljajući na to da promotre rezultate.

Masséna je imao pedeset i sedam godina kad je rekao da zapovijedi iscrpljuju, govoreći ispred svog voda kada je bio zadužen da vodi osvajanje Portugala: „U našem se zanimanju ne živi dvaput, kao što se ne živi dvaput ni na ovom svijetu.“ Vrijeme ne čeka. Ne brani se Genova dvaput u životu, nitko nije dvaput digao Pariz na ustanak. Dok je njegova vojska prelazila Helespont, Kserks je, u jednoj jedinoj rečenici, možda formulirao prvi aksiom koji leži u suštini svakog strateškog rasuđivanja, objasnivši svoje suze: „Mislio sam na tako kratko vrijeme čovjekova života, jer u svom tom mnoštvu pred našim očima, niti jedan čovjek neće biti živ za stotinu godina.“

VII

„Ali ako ovi Memoari ikad ugledaju svjetlo dana, ne sumnjam da će izazvati nečuven revolt... i kako u vremenu u kojem pišem, pogotovo na kraju, sve postaje dekadencija, zbrka, kaos, koji od tad samo rastu, i kako ovi Memoari odišu tek redom, pravilom, istinom, određenim principima, i otkrivaju sve što je tomu suprotno i što sve više i s najvećim autoritetom vlada nad najvećim nezalicama, otpor protiv ovog zrcala istine mora biti opći.“

Saint-Simon, *Memoari* (Louis de Rouvroy, duc de Saint-Simon, *Mémoires*, 1691–1723)

Opis *Seoskog života u Engleskoj* (*The Rural Life of England*), kojeg je Howitt objavio 1840. (1838), mogao se zaključiti s jednim bez sumnje odveć poopćenim zadovoljstvom: „Svaki čovjek koji ima smisla za užitak postojanja treba zahvaliti nebu što mu je dozvolilo živjeti u takvoj zemlji, u takvoj epohi.“ Ali nasuprot tomu, naša epoha nije u opasnosti da o životu koji se tu vodi jasno izrazi opće gađenje i početak užasa koji se osjećaju na tako puno područja. Osjećaju se, ali nikad ne dovode do krvavih pobuna. Razlozi tomu su jednostavni. Užici postojanja su odnedavno redefinirani na autoritaran način – ponajprije u prioritetima, a zatim u ukupnosti supstance. A autoriteti koji su ih redefinirali mogli su podjednako u svakom trenutku odlučiti, a da se nisu morali zamarati bilo kakvim drugim razmatranjem, koja bi se modifikacija mogla najlukrativnije uvesti u tehnike njene proizvodnje, potpuno oslobođena potrebe da ugodu. Po prvi puta, gospodari onog što je učinjeno i onog što je o tom rečeno su isti. Tako je ludilo „izgradilo svoju kuću na uzvisinama grada“.

Ljudima koji ne posjeduju neprijepornu i univerzalnu kompetenciju, ne predlaže se ništa drugo doli da se podvrgnu, a da i ne dodaju i najmanju primjedu, po pitanju njihovog osjećaja o užiticima postojanja, kao da su drugdje odabrali predstavnike svoje podčinjenosti. I pokazali su, rješavajući se tih trivijalnosti za koje su im rekli da nisu vrijedne njihove pozornosti, istu dobroćudnu jednostavnost koju su već dokazali gledajući izdaleka kako odlaze važna dostojanstva života. Kad je „biti apsolutno moderan“ (Rimbaud) postalo osobit zakon proglašen od tirana, to čega se ovaj čestiti rob plaši više od svega, jest da bi ga se moglo osumnjčiti za paseizam.

Učeniji od mene dobro su objasnili porijeklo tog što se desilo: „Razmjenska vrijednost uspjela se oblikovati samo kao agens uporabne vrijednosti, ali pobjeda oružjem stvorila je uvjete njezine

autonomne vladavine. Mobilizirajući sve ljudske upotrebe i osvajajući monopol na zadovoljavanje potreba, razmjenska vrijednost počela je upravljati praksom. Proces razmjene poistovjetio se s ukupnom mogućom upotrebom i sveo upotrebu na milost i nemilost razmjene. Razmjenska vrijednost plaćenik je upotrebne vrijednosti, koji na kraju vodi rat za vlastiti račun.“

„Le monde n'est qu'abusion (svijet je tek varka)“, zaključuje Villon u jednom osmercu. (Ipak osmercu, iako bi neki diplomac znao prepoznati tek šest slogova u tom stihu.) Opća dekadencija je sredstvo u službi carstva ropstva; i samo dok služi kao takvo sredstvo, dozvoljeno joj je zvati se napretkom.

Treba znati da ropstvo nadalje želi da ga se voli zbog njega samog, a ne zato što donosi neku izvanjsku korist. Prije je moglo proći kao zaštita, a sad više ne štiti ništa. Ropstvo se više ne pokušava opravdati pričinjavajući se da je očuvalo, bilo gdje, nešto drugo osim zadovoljstva da ga se pozna.

Kasnije ću reći kako su se odvijale određene faze jednog drugog malo poznatog rata: između opće tendencije društvene dominacije u ovoj epohi i onog što je unatoč svemu, kao što znamo, moglo doći i poremetiti je.

Iako sam upadljiv primjer onog što ova epoha nije htjela, znati što jest htjela ne čini mi se dovoljnim da na tom zasnujem svoju izvrsnost. Swift, s puno istine, kaže u prvom poglavlju *Povijesti četiri posljednje godine vladavine kraljice Anne* (The History of the Four Last Years of the Queen, 1713): „I ne želim nikako miješati panegirik ili satiru u Povijest, nemajući druge namjere osim obavijestiti potomstvo i podučiti one među svojim suvremenicima koji su neupućeni ili zavedeni u grešku. Jer vjerno izložene činjenice jesu i najbolje pohvale i najtrajniji prigovori.“ Nitko bolje od Shakespearea nije znao kako protječe život. On drži da „satkani smo od iste pređe kao i snovi“. Calderon je zaključio isto.¹⁰ U najmanju sam ruku uvjeren da sam uspio, po ovom što prethodi, prenijeti elemente koji će dostajati da se ispravno razjasni, bez ostataka neke misterije ili iluzije, sve ono što jesam.

Ovdje autor završava svoju istinitu pripovijest: oprostite mu njegove greške.

1989.

Guy Debord, *Panegyrique*, tome premier, Gallimard, Paris, 1993 (Éditions Gérard Lebovici, Paris, 1989).

S francuskoga prevela Milena Ostojić (Zagreb, 2008, 2017). Redaktura: Aleksa Golijanin (Beograd, 2017).

Prvi put objavljeno u časopisu *Up&Underground*, br. 13–14, *Art Dossier: Mai 68*, Zagreb, 2008, str. 243–263.

---

¹⁰ Pedro Calderón de la Barca, *La vida es sueño* (Život je san), 1635.

O teškoćama u prevođenju *Panegirika*

I

Prevođenje *Panegirika*, ako se poveri nekoj vrlo kompetentnoj osobi, nosi sa sobom brojne teškoće; ako se ne poveri takvoj osobi, nemoguće je. Ono se, prema tome, ne može izvesti u uslovima manjkavosti, koji nažalost već nekoliko godina vladaju u prevodilačkoj praksi evropskog izdavaštva. Oni koji odbijaju da shvate da se ta knjiga sastoji od mnogih zamki i dvostrukih značenja, namerno ubačenih, ili koji ne pronađu nekog dovoljno verziranog da se u njoj ne izgubi, moraju odmah odustati od ambicije da je objave na nekom stranom jeziku, i tako ostaviti tu slobodu nekim budućim izdavačima, koji će se pokazati sposobnijim.

Najpre treba shvatiti da se iza klasičnog francuskog – koji pre svega treba osetiti i za koji treba znati pronaći strani ekvivalent – krije specifično moderna upotreba tog „klasičnog jezika“; novost koja je stoga neobična i šokantna. Prevod to mora preneti u celini i verno.

Najveća poteškoća se sastoji u tome što ova knjiga, naravno, sadrži mnoštvo informacija, koje treba tačno prevesti. Ali, to u suštini nije stvar informacija. Njena informacija suštinski leži u načinu na koji je izrečena.

Svaki put, a to je vrlo često, kada neka reč ili rečenica ima dva moguća značenja, neophodno je prepoznati i zadržati *oba*, zato što se rečenica mora shvatiti kao potpuno istinita u oba smisla. Za izlaganje u celini, to znači i sledeće: celina mogućih značenja je njegova jedina istina.

Kao najopštiji primer tog efekta, svi epigrafi poglavlja moraju se najpre shvatiti kao ironično usmereni na autora. Ali, mora se osetiti i da to nije prost slučaj ironije: da li bi na kraju trebalo da se dožive kao zaista ironični? Ta sumnja mora ostati netaknuta.

Različiti vokabulari (vojni, pravni) korišćeni su na uobičajen način, u skladu sa određenim evociranim temama, kao što je prisutna i mešavina tonova citata iz vrlo različitih epoha. Prevodilac se ne sme pokazati nesposobnim ili zatečenim kada u jeziku autora, u nekim retkim prilikama, treba prepoznati neki kolokvijalan ili čak žargonski izraz. On je upotrebljen namerno, kao so, upravo zato da bi dao ukus ostalima. Na isti način, ironija se ponekad intimno meša s lirskim tonom, ne oduzimajući mu njegovu pozitivnu ozbiljnost.

U svakom slučaju, u ovom trenutku je nemoguće zaključiti kakav bi mogao biti ukupan i konačan smisao ovog dela: to ostaje otvoreno, budući da je ovo tek prvi tom. Kraj ove knjige je projektovan izvan nje.

To stalno *pomeranje* značenja, manje ili više očigledno u svakoj rečenici, prisutno je i u opštem kretanju cele knjige. Tako se pitanje jezika razmatra kroz strategiju (I poglavlje); ljubavne strasti kroz zločin (II poglavlje); protok vremena kroz alkoholizam (III poglavlje); privlačnost mesta kroz njihovo uništavanje (IV poglavlje); privrženost subverziji kroz policijski kontraudar, koji ova stalno podrazumeva (V poglavlje); starenje kroz svet rata (VI poglavlje); dekadencija kroz ekonomski razvoj (VII poglavlje).

Kao naročito dobar primer može se navesti rečenica sa str. 41: „Između ulica Four (For) i de Buci (de Busi), gdje se naša mladost tako potpuno izgubila, ispijajući usput po koju čašicu, moglo se sa sigurnošću osjetiti da nam nikada neće ići bolje.“ Šta tačno znači ta rečenica? Ona znači

sve što se u nju može staviti. Prkoseći starom klasičnom pravilu, apozicija „ispijajući usput po koju čašicu“, mora se pokazati spojivom s prethodnom rečenicom, u tom slučaju kao eufemizam; ali, isto tako mora biti povezana i sa sledećom rečenicom, ovog puta kao precizno i neposredno zapažanje. Ali, povrh toga, subjekat predstavljen sa „moglo (se... osjetiti)“, može se shvatiti u isti mah kao spoljašnji posmatrač (koji, u tom slučaju, izražava krajnje negodovanje) i kao subjektivni sud te mladosti (ovog puta kao filozofski ili cinično lucidan izraz njenog zadovoljstva). Sve je istinito, ništa se ne sme oduzeti.

II

Imajući u vidu kompleksnost ove knjige, izdavač bi njeno prevođenje trebalo da poveri prevodiocu koji vlada *klasičnim francuskim* (to jest, onim iz knjiga objavljenih pre 1940) i koji se, s druge strane, smatra dobrim proznim piscem na svom maternjem jeziku. Ako ne uspe da ga pronade, trebalo bi da nekom drugom izdavaču ostavi priliku da to kasnije pokuša, pod odgovarajućim uslovima. Prevodilac izabran po tim kriterijumima mora se odmah staviti na probu, tako što će autoru poslati svoj pokušaj prevoda sledećih odlomaka:

stranice 13–14 (francuskog izdanja), od „Ma méthode...“ do „l’ancienne société“ („Moja će metoda... starog društva“, I deo);

stranice 50–51, od „La majorité des vins...“ do „avant le buveur“ („Većina vina... prije onih koji piju“, III);

stranice 75–76, od „Je me suis beaucoup intéressé...“ do „je laisserai d’autres conclure“ („Mnogo sam se zanimao za rat... ostavit ću drugima da zaključe“, VI);

stranice 88–89, od „Les plaisirs de l’existence...“ do „le soupçonner d’être passéiste“ („Užitci postojanja... osumnjičiti za paseizam“, VII).

Neophodno je prevesti i već pomenutu rečenicu sa stranice 41: „Entre la rue du Four et la rue de Buci...“ („Između ulica Four i de Buci...“, II).

Oni koji zadovolje ove zahteve, moći će, naravno, da kasnije od autora zatraže sva dodatna objašnjenja, koja će smatrati poželjnim za razumevanje nekih drugih mesta.

III

Deo napisan na žargonu „kokijara“¹ (str. 38–39) znači sledeće:

„J’y ai connu quelques têtes que guettait le bourreau: des voleurs et des meurtriers. On pouvait se fier à eux comme complices, car ils n’hésitaient jamais devant le recours à la force. Ils étaient souvent arrêtés par les policiers; mais habiles alors à se prétendre innocents, jusqu’à les égarer. C’est là que j’ai appris comment il faut décevoir ceux qui vous interrogent, de sorte que longtemps après et ici, sur ces affaires, je préfère continuer à garder le silence. Nos violences et nos joies sur la terre se sont éloignées. Pourtant, mes camarades sans argent qui comprenaient si bien ce monde trompeur, je me souviens

¹ Coquillards (Coquillard; „Školjkaši“, „Školjkari“), bivši vojnici, razbojnici, iz XV veka, čiji je amblem bila „coquille“, školjka, inače simbol hodočasnika iz Santijaga de Kompostele. Izraz se brzo proširuje na sve društvene otpadnike; u takve su spadali i pesnik-razbojnik Fransoa Vijon i njegova družina.

vivement d'eux: quand nous nous retrouvions tous à nos mêmes rendez-vous, la nuit à Paris."

(„Tu sam poznavao nekoliko glava koje je vrebao krvnik: lopove i ubojice...“, itd.)

U prevođenju na španski, ovaj deo treba preneti na „germaniji“ (ili možda „kalu“). Na engleskom se mora koristiti „kant“. Nemački prevod će se služiti „rotvelšom“. Italijanski će morati da se osloni na „furbesko“.² Prevodilac ovde može potražiti pomoć stručnjaka.

IV

Kada je reč o citatima za koje nisu navedena imena autora, to su, redom:

strana 16, kardinal de Rec (Jean François Paul de Gondi, cardinal de Retz, „autor najljepših memoara napisanih u XVII stoljeću“, kako ga opisuje Debor; citat glasi, „Tko li može pisati istinu ako ne oni koji su je osjetili?“);

strana 35, Ana od Austrije (Ana od Habzburga, žena Luja XIII; „Već je samo zamišljanje da bi netko mogao biti pobunjenik pobuna“);

strana 36, rečenica „Duh se kovitla... da bi opet tekle“, parafraza stihova iz Propovednika (1:6);

strana 39, pučka pesma iz XVII veka („Usred kreveta/ rijeka je duboka“, stih iz pesme *Aux marches du palais*); izreka iz Overnje („Nikad više nećemo piti tako mladi“; navedeno i u Adrien de Montluc, *La comédie de proverbes*, 1616, II čin, scena 3, str. 76);

strana 51, brza evokacija pesnika Nikola Žilbera (Nicolas Joseph Laurent Gilbert; „Na 'banketu života'...“³);

strana 53, Makijaveli iz pisma Vetoriju (Vettori), od 10. decembra 1513 („... što je suverenost, koliko vrsta suverenosti ima, kako se stječe, čuva i gubi“);

strana 59, Dante, italijanski citat iz Biblije (Psalam XXXVIII, *sic*, XXXIX, 12–13; „Prekinite tišinu, jer dolazim pred vas kao stranac i putnik. Dajte mi neko osvježenje prije nego odem i ne bude me više“; „12. Slušaj molitvu moju, Gospode, i čuj jauk moj. Gledajući suze moje nemoj ćutati. Jer sam gost u Tebe i došljak kao i svi stari moji. 13. Nemoj me više gnevno gledati, pa ću odahnuti pre nego otidem i više me ne bude“);

strana 60, pesma iz Asturije („Mira cómo vengo yo“, stih iz pesme asturijskih rudara, *En el pozo María Luisa ili Santa Bárbara bendita*);

strana 64, česta slika u kineskoj poeziji („dah proljeća“?);

---

² Debor ponavlja pasus na standardnom francuskom i navodi tajne žargone prosjaka, skitnica, lopova i razbojnika, iz nekoliko evropskih zemalja, uglavnom iz poznog srednjeg veka i nešto kasnijih: *germania*, žargon španskih prestupnika; *caló*: žargon španskih Roma; engleski *cant*; *rotwelsch* iz južne Nemačke i Švajcarske; italijanski *furbesco*. Kod nas ne postoji ili nije ostao upamćen nijedan srednjovekovni ili renesansi žargon iz sličnog miljea. Zato je ovde bilo dovoljno ukazati na vijonovski kontekst i preneti pravo značenje tog pasusa.

³ U verziji ovih napomena iz pisma Aniti Blan (Anita Blanc, 6. XI 1989), Debor precizira da je reč o pesmi „Adieux à la vie“ ili „Ode IX“. Guy Debord, *Correspondance*, Volume 7: janvier 1988 – novembre 1994, Librairie Arthème Fayard, Paris, 2008. To je i jedina razlika između te verzije i one objavljene u izdanju Fayarda.

strana 73, dva Paskalova citata („Nikad ne tražimo stvari, nego potragu za stvarima“; „Draži je lov nego lovina...“);

strana 77, prvi citat je od Vovenarga (Luc de Clapiers, marquis de Vauvenargues, „Glad i nered marširaju njihovim odbjeglih stopama...“), zatim od jednog hroničara iz XV veka („cijela ta plemenita konjica...“);

strana 78, prvi citat je od Šarla od Orleana (Charles d'Orléans, „Dosadio sam svijetu, a i on meni“), drugi od engleskog kralja Vilijama (III) Oranskog („drske nacije“);

strana 88, inverzija još jednog citata iz Biblije („Tako je ludilo 'izgradilo svoju kuću'...“; „Premudrost sazida sebi kuću...“, Izreke, 9);

Citat sa stranice 88–89 je od Gija Debora (*Društvo spektakla*, teza 46: „Razmjenska vrijednost uspjela se oblikovati samo kao agens uporabne vrijednosti...“).

Poslednja rečenica iz knjige je tradicionalna završna formulacija autora iz španskog Zlatnog veka (1492–1681).

Pretpostavlja se da pripisani citati neće predstavljati veće teškoće i da se mogu lako utvrditi. Apsolutno je neophodno koristiti njihov originalni tekst, svaki put kada potiču sa istog jezika na koji se knjiga prevodi. Ako to nije slučaj, onda treba makar koristiti prevode tih citata koji možda već postoje u datoj zemlji, ako se s pravom smatraju za autoritativne (na primer, u slučaju *starih* adaptacija Biblije, na nemačkom i engleskom). Međutim, u slučajevima kada se drugi prevodi, koji postoje neko kraće vreme, pokažu lošim ili tek osrednjim, očigledno će biti neophodno poboljšati ih ili ponovo uraditi.

Gi Debor, novembar, 1989.

Note sommaire des Éditions G. Lebovici sur les difficultés de la traduction du „Panégyrique“ de Guy Debord, Guy Debord, novembre 1989. 1re édition: Guy Debord, *Panégyrique*. Tome second, Librairie Arthème Fayard, Paris, septembre 1997.

Preveo Aleksa Golijanin, 2017, na osnovu verzije objavljene u Guy Debord, *Oeuvres* (Sabrana dela), Gallimard, 2006, str. 1686–1689.

Anarhistička biblioteka
Anti-Copyright

Guy Debord
Panegirik
1989.

Guy Debord, *Panegyrique*, tome premier, Gallimard, Paris, 1993
(Éditions Gérard Lebovici, Paris, 1989).

Ostali izvori su navedeni uz tekstove.

Preveli i uredili: Milena Ostojić (*Panegirik*, Zagreb, 2008, redigovano 2017) i
Aleksa Golijanin („O teškoćama...“, Beograd, 2017).

anarhisticka-biblioteka.net